

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MANAGEMENT

ZAKLJUČNA PROJEKTNA NALOGA

ŠPELA ŽELEZNIK

KOPER, 2018

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MANAGEMENT

Zaključna projektna naloga

ETIČNA PRESOJA ŽVIŽGAČEV

Špela Železnik

Koper, 2018

Mentor: viš. pred. mag. Andrej Marković

POVZETEK

Žvižgač je oseba, ki razkriva nepravilnosti v organizaciji, s katero je povezan. Žvižgači so praviloma osebe z visokimi moralnimi vrednotami in visoko osebno integriteto. Spoštujejo norme in predpise ter so lojalni organizaciji, v kateri delujejo. Zaradi moralnih vrednot jim etična odločitev pomeni več kot posledice, ki jih prinese žvižg. Značilnost žvižgačev je, da svojih razkritij ne obžalujejo in bi dejanja ponovili. Rezultati kažejo, da so višje izobraženi, zaupanja vredni zaposleni, ki v preteklosti niso imeli prekrškov. V zaključni projekti nalogi sem analizirala pet medijsko bolj izpostavljenih žvižgačev: Daniela Ellsberga, Jeffreya Wiganda, Marka Whitacra, Edwarda Snowdena ter Erika Breclja.

Ključne besede: etika, morala, žvižgač, lojalnost, vrednote.

SUMMARY

A whistleblower is a person who reveals irregularities in the organization in which he is usually employed. Ethics of whistleblowing largely depends on the moral of the whistleblower. They respect norms and rules and are loyal to the organization in which they work. Because of ethical values, ethical decisions are more important than the consequences of whistling. The characteristic of whistleblowers is that they do not regret their disclosures and would do the same action again. The results of the analysis show that whistleblowers are higher educated, trustworthy employees who did not have violations in the past. In this final project assignment, we analyzed five whistleblowers which are well known to the general public: Daniel Ellsberg, Jeffrey Wigand, Mark Whitacre, Edward Snowden and Slovenian whistleblower Erik Breclj.

Keywords: ethics, morale, whistle, loyalty, values.

UDK: 343.352: 17(043.2)

VSEBINA

1	Uvod.....	1
1.1	Opredelelitev problema in teoretičnih izhodišč	1
1.2	Namen in cilji diplomskega dela	2
1.3	Predvidene metode za doseganje ciljev	2
2	Etika v poslovnem svetu.....	3
2.1	Definicija etike	3
2.2	Etika v poslovnem svetu	3
2.3	Družbena odgovornost v organizacijah.....	5
3	Žvižgaštvo.....	7
3.1	Definicija žvižgaštva in žvižgačev	7
3.2	Razvoj žvižgaštva	9
3.3	Pravna ureditev žvižgaštva v Sloveniji	10
4	Analiza tujih in slovenskih žvižgačev z vidika etičnosti.....	14
4.1	Daniel Ellsberg (Pentagon)	14
4.1.1	Kratka biografija.....	14
4.1.2	Analiza dogodkov	14
4.1.3	Etična presoja	16
4.2	Jeffrey Wigand (Big Tobacco).....	17
4.2.1	Kratka biografija.....	17
4.2.2	Analiza dogodkov	17
4.2.3	Etična presoja	18
4.3	Mark Whitacre – The Informant.....	19
4.3.1	Kratka biografija.....	19
4.3.2	Analiza dogodkov	19
4.3.3	Etična presoja	20
4.4	Edward Snowden.....	21
4.4.1	Kratka biografija.....	21
4.4.2	Analiza dogodkov.....	21
4.4.3	Etična presoja	23
4.5	Dr. Erik Brecelj.....	24
4.5.1	Kratka biografija.....	24
4.5.2	Analiza dogodkov.....	25
4.5.3	Etična presoja	25
5	Sklep	27
	Literatura.....	31

KRAJŠAVE

ADM	Archers Daniel Midland
CIA	Centralno obveščevalna agencija
DDV	davek na dodano vrednost
DURS	Davčni urad republike Slovenije
EU	Evropska unija
FBI	Zvezni preiskovalni urad
GCHQ	Vladni urad za komunikacije
IRDO	Inštitut za razvoj družbene odgovornosti
KPK	Komisija za preprečevanje korupcije
NSA	Nacionalna varnostna agencija
UK	Velika Britanija
ZDA	Združene države Amerike
ZintPK	Zakon o integriteti in preprečevanju korupcije

1 UVOD

Uvodoma bomo opredelili probleme in izhodišča zaključne projektne naloge. Opredelili bomo namen in cilje ter predvidene metode za doseganje cilja.

1.1 Opredelitev problema in teoretičnih izhodišč

Žvižgač je oseba, ki razkrije nepravilnosti v organizaciji. Z organizacijo je praviloma povezan; v večini primerov so to zaposleni ali nekdanji zaposleni. V letih se je razvilo več definicij žvižgaštva.

Heidi Vernon-Wortzel (1994, po Vežjak 2014, 12) pravi: »Žvižgači so posamezniki, ki v nasprotju z interesi neke organizacije razkrijejo nezakonita ali kako drugače nepravilna ravnanja v organizaciji, v katerih so zaposleni.«

Alma M. Sedlar v svoji knjigi navaja: »Najbolj široko sprejeta je definicija avtoric Near in Miceli, 1985, ki žvižgaštvo opredeljujeta kot razkritje s strani člana organizacije (bivšega ali sedanjega) nelegalne, nemoralne ali nezakonite prakse s strani delodajalcev osebam, ki imajo pristojnost (možnost), da ukrepajo.« (Sedlar 2017, 31)

Dva vodilna strokovnjaka na tem področju, Guy Dehn z *UK Public Concern at Work* in Richard Calland iz *South African Open Democracy Advise Center* pravita: »Žvižgaštvo je možnost, ki je na voljo zaposlenim, da pokažejo skrb pri nepravilnostih na delovnem mestu, ki lahko ogrožajo druge. Namen razkrivanja nepravilnosti pa ne sme biti osebni ali maščevalen.« (Calland in Dehn 2004, po Banisar 2011)

V Sloveniji se je širša javnost spoznala s terminom žvižgaštvo šele v zadnjem desetletju po dveh medijsko odmevnih žvižgačih Julianu Assangu in Edwardu Snowdenu. Leta 2006 sta pri nas na nepravilnosti v svojih organizacijah opozorila dr. Erik Brecelj in Đorđe Perić, vendar smo ju kot žvižgača opredelili kasneje. Dr. Erik Brecelj sam sebe pravzaprav ne razume kot žvižgača, saj, kot pravi sam, ima termin negativen prizvok (Mlakar 2018).

V tujini, predvsem v ZDA, žvižgaštvo poznajo že dlje časa. Javnost ga sprejema večinoma pozitivno in praviloma so žvižgači sprejeti kot junaki.

Večinsko prepričanje javnosti je, da žvižgaštvo prinaša pozitivne učinke. Pa vendar ob prebiranju literature naletimo na kar nekaj vprašanj. Na primer, ali je bilo določeno razkritje informacij etično motivirano in v splošno dobro? Poraja se vprašanje, ali je etično razkrivati informacije, ki imajo lahko tudi negativne učinke na ljudi. Imajo žvižgači pravico predajati medijem zaupne podatke, pri čemer so edini, ki odločajo o smotrnosti razkritja in se subjektivno, lahko tudi narobe, odločijo, da je neka nepravilnost splošna grožnja širši javnosti? Zaradi tega bomo v zaključni projektni nalogi analizirali nekaj tujih ter slovenskih žvižgačev

in analizirali etično motiviranost njihovih dejanj, kakšne so bile posledice in morebitni povračilni ukrepi.

1.2 Namen in cilji diplomskega dela

V slovenskem jeziku je zelo malo literature na temo žvižgaštva. Obstaja nekaj diplomskih in magistrskih nalog ter doktorska disertacija dr. Alme M. Sedlar, ki je v lanskem letu izdala tudi knjigo *Žvižgači, mediji in korupcija*. Poleg naštetega je leta 2017 izšel še prevod knjige *Žvižgači: slaba vest naših demokracij*, avtorice Florence Hartmann. Slednja je novinarka, pisateljica, borka za človekove pravice in tudi žvižgačica. Po prebiranju internetnih virov in literature smo se odločili, da bomo analizirali žvižgaštvo z vidika etičnosti posameznika.

Namen zaključne projektne naloge je predstaviti in analizirati njihove motive in namene, nekaj pomembnih tujih in slovenskih žvižgačev, predstaviti žvižgaštvo, njegove morebitne koristi in pasti ter možne posledice.

Cilj zaključne projektne naloge je z analizo žvižgačev ugotoviti, ali je žvižgaštvo lahko tudi etično sporno.

1.3 Predvidene metode za doseganje ciljev

Zaključna projektna naloga bo napisana na osnovi prebrane strokovne literature slovenskih in tujih avtorjev, strokovnih člankov in uradnih spletnih strani, pri čemer bomo uporabili:

- metodo deskripcije, s katero bomo opisovali dejstva, procese in pojave,
- zgodovinsko metodo, s katero bomo preučevali pojave v preteklosti,
- metodo analize, sinteze in abstrakcije besedil (literature),
- študije primerov in
- primerjalno metodo.

2 ETIKA V POSLOVNEM SVETU

Etika v poslovnem svetu je tesno povezana tudi z razvojem žvižgaštva in je eden izmed ključnih pojmov za dobro poslovanje podjetja.

2.1 Definicija etike

V literaturi lahko sledimo različnim pojmovanjem etike. Šolsko gledano je etika danes ena od filozofskih disciplin.

Grška etika sprašuje, kaj naj človek stori, da mu bo šlo dobro, medtem ko moderna etika postavlja vprašanje, kaj moramo storiti, da bomo ravnali pravilno (MacIntyre idr. 1993, 91).

Nenad Miščević pravi, da se teme, s katerimi se ukvarja etika delijo v dve skupini. Na eni strani imamo vsebinska in normativna vprašanja, ki so izražena v klasični obliki »Kaj naj delam?« in na drugi strani vprašanja, ki se ukvarjajo z zelo specifičnimi vprašanji, ki so usmerjena v prakso, in katere pogosto označujemo kot aplikativno (normativno) etiko. Za laika je torej etik človek, ki se posveča normativni etiki, vendar pa velik del filozofske etike ni vsebinske narave, temveč analizira pojme in teorije vsebinsko (MacIntyre idr. 1993, 269).

Lahko bi rekli, da etika opredeljuje priporočljiva dejanja v mnogovrstnih situacijah z upoštevanjem, ali je dejanje slabo ali dobro. Gre za norme in vrednote posameznika, njegovo iskrenost, poštenost in ne nazadnje dobronamernost do sočloveka. Kako pa vse to udejanjiti v življenju samem in v poslovnem svetu? Tako, kot bi sami želeli biti obravnavani v enaki situaciji.

Za nas bo naposled pomembno, kar pravi Ivanjko:

Etika in morala vsebujeta kriterije o tem, kaj je dobro za družbo kot tako in zavest človeka, da mora spoštovati moralne oziroma etične norme, ker te pomagajo samemu človeku, da je dober in sočasno utrjujejo medčloveške odnose, ki so pogoj, da se človek v družbenem okolju počuti dobro. Gre za ocenjevanje dobrote določenega človekovega ravnanja, pri čemer pa se v teoriji in praksi loči, ali je dobrot kakšnega ravnanja sama po sebi dobrot, ali pa je to dobrot po mnenju posameznika. (Ivanjko 2016)

Dobrega in slabega žvižgača ločijo njuna osebnost, njune etične in moralne vrednote. Bo njegova piščalka zažvižgala zaradi njegove vesti in etičnosti ali morda zaradi škodovanja komu, izdaje, izkazovanju moči ali pa celo izboljšanju finančnega stanja?

2.2 Etika v poslovnem svetu

Etiko razumemo kot znanost o morali. Kaj je etično in moralno, je preprosto le na prvi pogled, saj je meja med dobrim in slabim pogosto zabrisana. Kakšno je ustrezno etično vodenje, nikoli

ni bilo dobro določeno. Zato je pomembno, da najprej jasno opredelimo etiko (Tavčar 1994, 128).

Poslovna etika je odraz naše etičnosti med procesom dela v poslovnem okolju, kjer se kaže v načinu opravljanja dela. Izkazujemo jo s strokovnim, natančnim, pravočasnim, odgovornim in zanesljivim delom. Delo opravljamo pošteno, dobro, kakovostno in smo lojalni, podjetja ne izčrpavamo in delujemo v splošno dobro podjetja (Tavčar 1997, po Svetic in Bertonec 2015, 35).

Etični standardi organizacije vplivajo na etiko članov organizacije in obratno: etika posameznega člana ima vpliv na organizacijo. Etični standardi posameznika so odraz njegovih osebnih vrednot, kot so iskrenost, spoštovanje in poštenost. Čeprav vsak deluje po svojem načelu vrednot, se zaposleni prilagajajo okolici oziroma razmeram, v katerih delujejo. Opazujejo, kako deluje vodstvo, managerji in ostali člani organizacije, kar vpliva na njihovo razumevanje, kaj je v nekem okolju sprejemljivo in kaj ne (Svetic in Bertonec 2015, 36).

Etika je torej eden izmed ključnih pojmov za dobro poslovanje podjetja. Večja podjetja imajo kodekse poslovne etike, v katerih zaposlene obveščajo, kakšna naj bi bila njihova etična načela v podjetju. Z njimi od zaposlenih pričakujejo, da se v službi in zunaj nje v relaciji do podjetja obnašajo etično. Pričakuje se, da s svojimi izjavami ne škodujemo podjetju, da smo nediskriminatorni. Da med drugim na primer v podjetju nimamo osebnega finančnega interesa, da ne sprejemamo in dajemo podkupnin ter se s tem izognemo navzkrižju interesov. Velikokrat zasledimo v kodeksih tudi odgovornost do širše družbene skupnosti, kjer pozivajo zaposlene k skrbnem ravnanju do okolja in odgovornosti do naravne in kulturne dediščine.

Vsak posameznik ima svoje vrednote in svoja pravila. Včasih lahko zaposleni nezavedno pod pritiskom nadrejenih ali pa ob neizpolnjevanju svojih norm in planov, ki jih morda imajo, čisto nezavedno delujejo neetično. Drugič pa lahko zaposleni zaradi pomanjkanja lastnih vrednot, delujejo neetično. Ne razmišljajo o posledicah, ampak zgolj stremijo k svojim lastnim uspehom.

Torej je pomembno, da so managerji zgled svojim zaposlenim in da dobro premislijo o svojih odločitvah in dejanjih. Z etičnim vodenjem promovirajo višjo raven integritete, ki povečuje zaupanje in spodbuja zaposlene, da sprejmejo vizijo in ji sledijo. Osebe z dobro osebno integriteto ravnajo v skladu z dogovori, moralnimi normami in veljavnim pravom, se zavedajo lastnih vrednot in prepričanj ter ravnajo v skladu z njimi. So torej osebe, ki govorijo, kar mislijo, in delajo, kar govorijo (Svetic in Bertonec 2015, 37).

Vprašanje etičnosti žvižgačev je še posebej pereča tema. Ko nekdo razkrije sporno ravnanje v podjetju, praviloma razkrijejo nekaj, kar je tajno. Zato je še posebej pomembno, da oseba, ki bo razkrila podatke, te podkrepi z dokazi in odkrito. Torej je pomembno, da se tudi osebe, ki razkrivajo podatke, zavedajo, da mora biti dejanje upravičeno. Če informacija, ki jo oseba preda, nima znakov žvižgaštva, torej ne škoduje in predstavlja grožnje javnosti oziroma

podjetju, je oseba, ki podatek izda, lahko obsojena zaradi neupravičene pridobitve in izdaje poslovne skrivnosti.

2.3 Družbena odgovornost v organizacijah

Ulaga nam v naslednjem odstavku poizkuša razložiti, kako pomembno je ravnovesje med etiko in poslovanjem:

Ljudje pojem družbene in socialne odgovornosti različno dojemajo. Tak primer je borba zaradi konkurence. Ali je res družbeno odgovorno, da ena družba v tekmovanju z drugo le-to uničuje in s tem povzroča odpuščanje zaposlenih v tej družbi ali celo njen stečaj. Ali pa na primer, da družba objavi stečaj in se s tem zavaruje pred upniki, kar lahko za sabo v brezno potegne tudi dobavitelje in celotno poslovno okolje. Hkrati se moramo zavedati tudi odgovornosti, ki jo ima poslovni subjekt do okoljevarstvenih vprašanj. Previsoka nadstandardna merila lahko pripeljejo do nekonkurenčnosti in do bankrota. S tem sicer ravnamo odgovorno do okolja, vendar pa zaposleni izgubijo službo in veliko družin ostane brez prihodka. Zato se mora med poslovanjem in etiko vzpostaviti primerno ravnovesje. Veliko organizacij tudi na drug način vpliva na okolje, v katerem delujejo. Tak način je spodbujanje razvoja kraja, kjer delujejo, in skrb za zdravje ter izobraževanje lokalnega prebivalstva. (Ulaga 2014)

Z dobro družbeno odgovornostjo lahko podjetja dvignejo zavest in vplivajo na svoje zaposlene, da v poslovnem svetu in v privatnem življenju delujejo etično in odgovorno. Naloga vodilnih v podjetju je torej, da spodbujajo etično in družbeno odgovorno ravnanje zaposlenih. Več svetovnih raziskav je pokazalo, da je prav odnos organizacije do zaposlenih, najpomembnejše področje družbene odgovornosti. Z vključevanjem zaposlenih pri pomembnih odločitvah zaposlenim spodbudijo občutek koristnosti in pripadnosti ter posledično povečajo zadovoljstvo, lojalnost in odgovornost do podjetja. Hkrati jih motivirajo in spodbujajo k odgovornemu ravnanju.

Inštitut za razvoj družbene odgovornosti (IRDO b. l.) navaja, da je definicija standarda ISO 26000, ki sicer ni certifikat, pač pa usmeritev podjetji k boljši družbeni odgovornost, da je odgovornost organizacije na vplive njenih odločitev in dejavnosti na družbo in okolje, ki skozi pregledno in etično ravnanje:

- prispeva k trajnostnem razvoju, vključujoč zdravje in blaginjo družbe,
- upošteva pričakovanja deležnikov,
- je v skladu z veljavno zakonodajo in mednarodnimi normami ravnanja,
- je integrirana v celotno organizacijo in se izvaja na vseh njenih odnosih.

Zaposlene spodbujamo z etičnimi kodeksi in zglednim vodenjem in s pozitivno naravnostjo do žvižgaštva. Pomembno je, da so zaposleni seznanjeni z žvižgaštvom in možnimi posledicami ter pravilnimi postopki ob odkritju nepravilnosti. Organizacija, ki ima pravilnik o žvižgaštvu, kjer seznanja zaposlene s postopki, lahko pričakuje, da bodo zaposleni prijavljali nepravilnosti.

Seveda se morajo organizacije ob tem zavezati, da ne bodo izvajale povračilnih ukrepov ob morebitni prijavi in da bodo ravnale v skladu s poslovno etiko.

3 ŽVIŽGAŠTVO

V Sloveniji je žvižgaštvo še vedno premalo poznano. Želimo si, da bi se ljudje bolj izobrazili na tem področju in bili pripravljeni razkrivati morebitne nepravilnosti.

3.1 Definicija žvižgaštva in žvižgačev

V literaturi je tudi pojmovanje žvižgaštva raznoliko. Rečemo lahko, da gre za razkrivanje različnih nepravilnosti v javnem in zasebnem sektorju. Lahko gre za izraz svobode izražanja, sredstvo za preprečevanje korupcije, izraz družbene odgovornosti ali pa dejanje nelojalnosti do delodajalca. Alma. M. Sedlar v svoji knjigi navaja več tez različnih avtorjev, kaj žvižgaštvo je. Pri vseh je enotno, da mora obstajati nepravilnost in oseba, ki le-to razkrije (Sedlar 2017, 31).

Transparency international Slovenija (b. l. a) navaja: »Za žvižgača lahko velja vsakdo, ki razkrije kakršno koli zlorabo, nepravilnost ali neetično ravnanje znotraj organizacije, javnega organa ali podjetja (ali znotraj enega izmed poslovnih partnerjev) ali pa sistemsko pomanjkljivost in njene posledice, ki ogrožajo javni interes, integriteto in ugled. Koruptivna dejanja so velikokrat razkrita s pomočjo žvižgačev in so tako ključen element pri tem.«

Barnett (1992, po Culiberg in Mihelič 2016, 787) pravi, da nekateri menijo, da so žvižgači plemeniti ljudje, ki žrtvujejo svoje poslovno in privatno življenje, da razkrijejo kršitve. Drugi pa menijo, da so žvižgači nezadovoljni zaposleni, ki zlobno in nepremišljeno obtožijo organizacijo ali posameznika, za katere menijo, da so jih oškodovali.

Tudi Slavoj Žižek pravi, da je žvižgaštvo zaželena in hvalevredna etična praksa; njegovi akterji so postali novodobni heroji. Žvižgači so naši heroji, ker potrjujejo, da tudi mi lahko storimo tisto, kar storijo ljudje na oblasti. Čeravno ni vse tako enoznačno. Tudi žvižgač ima lahko nemoralne namene in tudi žvižgač lahko prihaja z veje oblasti (Žižek 2013).

Michael Davis (1996, 6) pravi, da morajo biti izpolnjene vsaj tri komponente, da lahko govorimo o žvižgaštvu.

- Organizacija, v kateri žvižgač dela, mora s svojimi dejanji ogrozati ali škodovati širši javnosti.
- Oseba opozori svoje nadrejene na napake in nadrejeni ne ukrenejo nič.
- Oseba se ravna po pravilniku v organizaciji, če ta obstaja, in najprej izčrpa vse interne možnosti.

Etično in moralno je, da oseba spregovori, ko meni, da bi zunanji opazovalec in širša javnost prepoznali dejanja kot škodljiva in bi njene informacije preprečile nadaljnjo škodo ali potencialno nevarnost.

Žvižgaštvo je sicer lahko tako pozitivno kot negativno. Pozitivno je v tem, da razkrije nedovoljeno ravnanje posameznikov ali organizacije. Negativna stran pa je v tem, da spodkoplje zaupanje med zaposlenimi oziroma med lastniki družbe. Velikokrat so razkrivalci informacije obravnavani kot junaki, ovekovečeni v medijih in filmih. So pa primeri, ko ljudje gledajo na njih kot na izdajalce, vohune oziroma predvsem kot na potencialne povzročitelje težav. Slednji zelo pogosto trpijo zaradi protiukrepov organizacije.

Žvižgač se sam zavestno odloči, da bo razkril uradno ali poslovno skrivnost, saj presodi, da je to v dobrobit širši javnosti. Pomembno vlogo pri razkritjih ima moralna zavest žvižgača, saj ni vseeno, s kakšnimi nameni in motivi se podatki razkrivajo. Od žvižgačev pričakujemo, da bo njihovo individualno stališče, da nekaj razkrijejo, pošteno, pravično in dobro za širšo javnost. Potrebno je imeti vest, da vedno dobro delujemo do drugega. S takim načinom bomo lahko še naprej odkrivali nepravilnosti in spodbujali družbo, da deluje etično. Žvižgač mora delovati premišljeno, umirjeno, odkrito in predvsem argumentirano. Praviloma imajo žvižgači višjo moralno integriteto in višje etične standarde od ostalih zaposlenih. V večini obravnavanih primerov in prebrane literature so tudi višje izobraženi ter pogosto ozko usmerjeni strokovnjaki na svojem področju.

Temna stran žvižgaštva so povračilni ukrepi organizacij ali posameznikov. Ena od raziskav je pokazala, da sta dve tretjini razkrivalcev spornega ravnanja v organizacijah doživeli maševanje. Izgubili so zaposlitev ali bili prisilno upokojeni, kritizirani so bili s strani sodelavcev, delali so pod večjim nadzorom v podjetju, bili so negativno ocenjeni. Poleg vsega tega so imeli tudi sami psihične posledice, ki so se kazale v obliki depresije, tesnobe, padca fizičnega zdravja, finančnega premoženja. Pa vendar je 90 % žvižgačev razkrilo, da bi še enkrat storili enako kljub vsem negativnim posledicam (Lahovnik 2006).

Pri nas za to področje skrbi tudi Komisija za preprečevanje korupcije (v nadaljevanju KPK). Temeljno vodilo KPK je, da skrbi za varovanje človekovega dostojanstva s preprečevanjem vseh oblik groženj, nasilja, diskriminacije in nadlegovanja v delovnem okolju. KPK v letnem poročilu za leto 2017 pravi, da izhodišča politike zagotavljanja zaščite prijaviteljev, ki so ogroženi zaradi razkrivanja nepravilnosti, izhajajo iz temeljnih načel Ustave RS, skupnih vrednot EU, mednarodnih konvencij, pravnih in etičnih standardov, ki so vezani na integriteto, transparentnost in odgovornost (KPK 2018).

V teoriji bi morali biti vsi prijavitelji zaščiteni pred povračilnimi ukrepi, kar bi pomenilo, da bi vsi lahko brez strahu razkrivali kakršnekoli nepravilnosti. V praksi se izkaže ravno nasprotno. Večina žvižgačev je na nek način doživela povračilne ukrepe, tako v Sloveniji kot v tujini. Bi torej zakonodaja na tem področju morala biti strožja?

Motivi, ki jih imajo žvižgači pri razkritju nepravilnosti, bi morali biti irelevantni, kadar žvižgač deluje v javno dobro. Pomembno je, da žvižgač pred razkritjem dobro preceni situacijo, pregleda tudi možen alternativen odgovor na nepravilnost, saj včasih ob odkritju možnih

nepravilnosti ljudje različno dojemamo stvari. Pridobiti je potrebno čim več dokumentov iz katerih bo nepravilnost razvidna. Če še vedno nismo z gotovostjo prepričani o odločitvi, da razkrijemo nepravilnosti, lahko pomoč poiščemo pri nekom, ki mu zaupamo in s tem pridobimo drugo mnenje. Ko se odločimo za razkritje, moramo biti pripravljeni na vse. Žvižgači iz preteklosti predlagajo, da si poiščemo tudi strokovno pomoč, ki nam bo pomagala v času po prijavi.

Poznamo notranje in zunanje žvižganje. V večini se žvižgači najprej odločijo žvižgati znotraj organizacije in če pri tem niso uspešni in njihov žvižg ni slišan, se obrnejo tudi na zunanje kanale. So pa tudi primeri, ko so žvižgači že pred žvižgom presodili, da žvižg znotraj organizacije ne bo spremenil nič in bi bil žvižgač deležen hudih povračilnih ukrepov in se že takoj obrnejo na zunanje kanale (primer Snowden).

Običajno je cilj žvižgača, da se z njegovim razkritjem prenehajo nepravilnosti v organizaciji, da so udeleženci primerno kaznovani ter da se po potrebi spremenijo tudi zakoni. Pri slednjem je v sedanjem času pomembna vloga medijev, da tudi kasneje spremljajo zadevo, da ne zatone v pozabo in nas tekoče obveščajo naprej.

3.2 Razvoj žvižgaštva

Benjamin Franklin bi lahko bil eden izmed prvih t. i. žvižgačev, ko je leta 1773 predstavil zaupna pisma, iz katerih je bilo razvidno, da je tedanji guverner Massachusettsa namerno zavajal parlament, da bi spodbudil vojaško združitev v kolonijah. Zakonodajni temelji sodobnih zakonov so bili postavljeni v 18. stoletju. Podobni so našim sedanjim, saj so spodbujali posameznike, da poročajo o nepravilnostih, katere so posamezniki izvajali, da bi pridobili osebno korist.

Izvorni izraz whistleblower označuje policista, ki piha v piščalko, kot so nekoč pihali v piščalko bobiji v Veliki Britaniji, če so bili priča kakemu prekršku, da bi opozorili mimoidoče in obvestili tiste varnostne sile, ki bi jim lahko priskočile na pomoč (Hartmann 2017, 8).

Tako sedaj žvižgač razkrije nepravilnosti, v upanju, da mu nekdo priskoči na pomoč in te nepravilnosti odpravi.

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja so se začeli pojavljati prvi medijsko podprti primeri žvižgaštva, predvsem v Združenih državah Amerike, kjer so imeli zakone o žvižgaštvu že urejene. Prav tako so imeli urejene etične kodekse in celo nagrade za žvižgače. O dveh žvižgačih iz tega obdobja bomo govorili kasneje. Pravi razcvet na globalni ravni pa se je zgodil leta 2007, ko je Julian Assange, avstralski računalniški programer, postavil spletno stran, na katero je in še vedno nalaga kopico tajnih dokumentov. Če je v letu 2006 Googlov iskalnik navrgel 1.220.000 zadetkov, ko odtipkamo besedo whistleblowing, jih danes navrže 11.000.000 (slovenska beseda žvižgaštvo navrže 300 zadetkov). To pomeni, da je z razvojem interneta tudi

žvižgaštvo pridobilo prepoznavnost. Na svetovnem spletu je mogoče najti pravzaprav vse na temo žvižgaštva, tudi iz daljne preteklosti (Lahovnik 2006).

V novejšem obdobju postajajo žvižgači heroji. Po njihovih zgodbah se snemajo filmi in pišejo knjige ter tako postajajo del pop kulture. Sprejemajo se zakoni za zaščito žvižgačev in s tem spodbujajo ljudi, da o nepravilnostih spregovorijo. Žvižgaštvo se tako skuša približati širši populaciji in s tem tudi preprečevati korupcijo.

Slovenija se uvršča med države z zelo dobro pravno zaščito žvižgačev, vendar žal samo s področja prijave korupcije. Slovenija mednarodne zahteve glede zakonskih ureditev zaščite prijaviteljev izpolnjuje od sprejema Zakona o integriteti in preprečevanju korupcije iz leta 2010. Področje zaščite prijaviteljev je urejeno subsidiarno v treh členih (23., 24. in 25. člen Zakona o integriteti in preprečevanju korupcije – ZintPK, Uradni List RS, št. 45/10, 26/11, 43/11). Zakon sicer ureja področje zaščite delno, saj ureja zaščito prijaviteljev koruptivnih dejanj, medtem ko zaščita prijaviteljev drugih spornih dejanj ostaja zakonsko neurejena (Sedlar 2017, 107-108).

Društvo Integriteta – Transparency international Slovenia na svoji spletni strani dodaja, da je potrebno izvajati celovit in proaktiven pristop s sodelovanjem vseh zadevnih javnih in zasebnih institucij, kar vključuje Komisijo za preprečevanje korupcije, Inšpektorat Ministrstva za notranje zadeve, policijo, sodstvo, državno tožilstvo, Klinični inštitut za medicino dela, prometa in športa, Inštitut za varovanje zdravja in druge. Le tako lahko dolgoročno rešimo problem korupcije in korupcijskih tveganj ter varujemo zaposlenega in njegovo dostojanstvo. Slediti moramo cilju zdravega delovnega okolja, ki temelji na etiki, integriteti in moralnih vrednotah ter spodbujati prijavitelje, da zaznane nepravilnosti prijavijo in zato niso šikanirani ali trpinčeni. (Transparency international Slovenia b. l. b).

3.3 Pravna ureditev žvižgaštva v Sloveniji

Slovenija se pri ureditvi pravnega varstva žvižgačev sicer uvršča visoko, vendar samo v primerih korupcije, ne pa tudi v ostalih primerih razkritij nepravilnosti.

Torej žvižgača, ki prijavi koruptivno dejanje, ščiti ZintPK, ki ga je Republika Slovenija sprejela leta 2010. Zapisan je v Ustavi Republike Slovenije, Uradnem listu RS 45/10, 26/11, 43/11. ZintPK zaščito prijaviteljev ureja v tretjem delu in sicer v 23., 24. in 25. členu.

ZintPK v 23. členu pravi:

1. Vsakdo lahko komisiji ali drugemu pristojnemu organu poda prijavo o koruptivnem ravnanju v državnem organu, lokalni skupnosti, pri nosilcu javnih pooblastil ali drugi pravni osebi javnega značaja ali zasebnega prava, za katero verjame, da ima znake korupcije. Komisija in drugi pristojni organi morajo na te navedbe prijavitelju odgovoriti najkasneje v 30 dneh, za zahtevnejše zadeve pa morajo v tem roku izdati vsaj obvestilo o nadaljnjem ukrepanju oziroma

postopanju. Ta določba ne posega v pravico prijavitelja, da o koruptivnem ravnanju obvesti javnost.

2. Prijavo, ki vsebuje podatke, za katere je z zakonom določena stopnja tajnosti, sme prijavitelj posredovati le organom odkrivanja in pregona kaznivih dejanj ali komisiji.

3. Če komisija ugotovi, da prijava iz prejšnjih odstavkov vsebuje znake kaznivega dejanja, katerega storilec se preganja po uradni dolžnosti, obvesti o tem organe odkrivanja in pregona po zakonu, ki ureja kazenski postopek, z zaprosilom, da jo ti obvestijo o nadaljnjem postopku.

4. Identitete prijavitelja iz prvega odstavka tega člena, ki je prijavo podal v dobri veri oziroma je utemeljeno sklepal, da so njegovi podatki v zvezi s prijavo resnični, kar ocenjuje komisija, ni dovoljeno ugotavljati ali razkrivati. Zlonamerna prijava se kaznuje kot prekršek po tem zakonu, če niso podani znaki za kaznivo dejanje.

5. Pri oceni, ali je prijava podana v dobri veri oziroma ali je prijavitelj utemeljeno sklepal, da so njegovi podatki resnični, komisija upošteva predvsem naravo in težo prijavljenega ravnanja, z njim grozečo ali povzročeno škodo, morebitno prijaviteljevo kršitev dolžnosti varovanja določenih podatkov ter status organa ali osebe, kateri je bila zadeva prijavljena.

6. Če so v zvezi s prijavo korupcije podani pogoji za zaščito prijavitelja oziroma njegovih družinskih članov po zakonu, ki ureja zaščito prič, lahko komisija poda Komisiji za zaščito ogroženih oseb predlog za njihovo vključitev v program zaščite ali pobudo generalnemu državnemu tožilcu za izvedbo nujnih zaščitnih ukrepov.

7. Ko Komisija za zaščito ogroženih oseb odloča o predlogu komisije, se lahko njene seje udeleži tudi predstavnik komisije.

8. Samo sodišče lahko odloči, da se razkrijejo podatki in identiteta oseb iz četrtega odstavka tega člena, če je to nujno potrebno za zavarovanje javnega interesa ali pravic drugih. Zakon ureja prijavo korupcije in zaščito prijavitelja. Zakon pravi, da lahko kdorkoli prijavi komisiji ali drugemu pristojnemu organu koruptivno dejanje, ki se dogaja v državnem organu, lokalni skupnosti, pri nosilcu javnih pooblastil ali drugi pravni osebi javnega ali zasebnega prava. Ravno tako lahko obvesti javnost. Do zaključka postopka se za prijavo suma korupcije ne uporablja zakona, ki ureja dostop do zakonov informacij javnega značaja. Identiteta prijavitelja tudi po končanem postopku ni informacija javnega značaja. Če komisija ugotovi, da prijava vsebuje znake kaznivega dejanja, obvesti o tem organe odkrivanja in pregona po zakonu, ki ureja kazenski postopek. Nadalje zakon navaja, da se identitete prijavitelja ne razkriva, če je prijavo podal v dobri veri oziroma je utemeljeno sklepal, da so njegovi podatki resnični. Komisija pri tem upošteva naravo in težo prijavljenega ravnanja, z njim grozečo ali pa že povzročeno škodo, morebitno prijaviteljevo kršitev dolžnosti varovanja določenih podatkov ter status organa ali osebe, kateri je bila zadeva prijavljena. Če so izpolnjeni pogoji za zaščito prijavitelja ali pa morebitnih družinskih članov, se jih lahko tudi vključi v program za zaščito prič ali kako drugače varuje. Samo sodišče pa lahko odredi razkritje prijavitelja.

23. člen ZintPK ureja prijavo korupcije in zaščito prijavitelja.

Če posameznik poskuša odkriti, kdo prijavitelj je, se ga lahko kaznuje z globo od 400 do 1200 evrov, če pa ga razkrije pa z globo od 1000 do 2000 evrov. Kaznuje se tudi organ, v katerem se je pričel postopek razkritja identitete z globo od 400 do 4000 evrov (KPK, 2018).

24. člen po ZIntPK:

1. Uradna oseba, ki iz utemeljenih razlogov meni, da se od nje zahteva nezakonito ali neetično ravnanje ali se s tem namenom nad njo izvaja psihično ali fizično nasilje, lahko takšno dejanje prijavi nadrejenemu ali osebi, ki jo ta pooblasti (v nadaljnjem besedilu: pristojna oseba).
2. Če ni pristojne osebe, če se ta na prijavo pisno ne odzove v roku petih delovnih dni ali če je pristojna oseba tista, ki od uradne osebe zahteva nezakonito ali neetično ravnanje, je za prijavo iz prejšnjega odstavka in za postopek z njo pristojna komisija.
3. Pristojna oseba ali komisija na podlagi prijave oceni dejansko stanje, po potrebi izda ustrezna navodila za ravnanje in ukrene, kar je potrebno, da se preprečijo nezakonite ali neetične zahteve ter nastanek škodljivih posledic.

24. člen ZintPK ureja prijavo neetičnega in nezakonitega.

25. člen po ZintPK:

1. Če so prijavitelji zaradi prijave iz 23. ali 24. člena tega zakona izpostavljeni povračilnim ukrepom in so nastale za njih škodljive posledice, imajo pravico od svojega delodajalca zahtevati povračilo protipravno povzročene škode.
2. Komisija prijaviteljem lahko nudi pomoč pri ugotavljanju vzročne zveze med škodljivimi posledicami in povračilnimi ukrepi iz prejšnjega odstavka.
3. Če komisija v postopku iz prejšnjega odstavka ugotovi vzročno zvezo med prijavo in povračilnimi ukrepi zoper prijavitelja, od delodajalca zahteva, da zagotovi takojšnje prenehanje takšnega ravnanja.
4. Če so prijavitelji iz prvega odstavka tega člena javni uslužbenci, lahko v primeru, ko se povračilni ukrepi nadaljujejo, kljub zahtevi komisije iz prejšnjega odstavka, in je nadaljevanje dela na njihovem delovnem mestu nemogoče, od svojega delodajalca zahtevajo premestitev na drugo enakovredno delovno mesto in o tem obvestijo komisijo.
5. Če prijavitelj v primeru spora navaja dejstva, ki opravičujejo domnevo, da je bil zaradi prijave s strani delodajalca izpostavljen povračilnim ukrepom, je dokazno breme na strani delodajalca.
6. Uresničitev zahteve iz četrtega odstavka tega člena zagotovi delodajalec javnega uslužbenca najkasneje v roku 90 dni in o tem obvesti komisijo.

V 25. členu pa ZintPK govori o ukrepih za zaščito prijaviteljev. ZintPK sicer navaja, da lahko uradne osebe prijavijo tudi druga neetična dejanja, vendar pa to prijavitelji večinoma ne počnejo.

Menimo, da bi bilo na tem mestu, nujno sprejetje samostojnega zakona na področju zaščite žvižgačev, kjer bi bilo celostno obravnavano področje zaščite in žvižgaštva kot takega. Menimo tudi, da bi s samostojnim zakonom žvižgaštvo pridobilo veljavo, da bi bilo bolj prepoznavno in

da bi se več ljudi odločilo za prijavo, če bi bili v popolnosti seznanjeni in predvsem zaščiteni. Ker je Slovenija relativno majhna država se prijavitelji upravičeno bojijo povračilnih ukrepov, predvsem izgube zaposlitve in nezaposljivosti.

Lahko si ogledamo primer dobre prakse, in sicer zakon, ki so ga na področju žvižgaštva sprejeli v Veliki Britaniji. Zakon ščiti tako javne kot tudi zasebne uslužbence, ki prijavljajo koruptivno ali pa katerokoli drugo neetično dejanje.

Alexander (2004, 136-137, po Dinjaški 2007, 52) pravi, da je pomembno, da razkritje ne sme biti storjeno z namenom osebne pridobitve in da mora biti razkritje tretji osebi razumno v vseh okoliščinah primera. Zadoščeno mora biti tudi vsaj enemu izmed naslednjih pogojev:

- Oseba razumno verjame, da bi, če bi razkritje opravila neposredno nadrejeni osebi namesto tretji osebi, utrpela posledice (odpustitev).
- Znotraj organizacije ni osebe, ki bi se ji po pravilih takšno razkritje lahko opravilo.
- Žvižgač razumno verjame, da bi, če bi bilo razkritje opravljeno znotraj organizacije, bili vsi dokumenti ali dokazi pozneje uničeni.
- Razkritje lahko opravi tretji osebi, če je notranji proces oseba že izkoristila, pa se zaradi tega težava ni odpravila ali se niso zgodile spremembe.

Poleg vse zaščite žvižgačem nudijo tudi pravno in finančno pomoč.

Menimo, da bi bil tudi v Sloveniji potreben nov zakon z boljšo zaščito žvižgačev na vseh področjih žvižganja, predvsem zakon, ki bo bolje ščitil žvižgača pred povračilnimi ukrepi.

4 ANALIZA TUJIH IN SLOVENSКИH ŽVIŽGAČEV Z VIDIKA ETIČNOSTI

Z vidika etičnosti razkritja podatkov bomo analizirali nekaj tujih in slovenskih žvižgačev.

4.1 Daniel Ellsberg (Pentagon)

Razsežnost zgodbe in pogum Ellsberga sta bila glavna razloga, da smo se odločili za analizo primera.

4.1.1 *Kratka biografija*

Daniel Ellsberg je bil rojen 7. 4. 1931 v Združenih državah Amerike. Šolal se je na Harvardu, kjer je leta 1952 diplomiral z odliko. Med leti 1954 in 1957 je služboval pri marincih, kjer je bil vodja vodov, operativni častnik ter poveljnik. Med letoma 1957 in 1959 je bil mladi član društva sodelavcev na Univerzi v Harvardu, s čimer si je zagotovil triletno štipendijo za kasnejši doktorat. 1959 leta se je pridružil podjetju RAND Corporations, kjer je bil specialist za probleme poveljevanja in nadzorovanja jedrskega orožja, načrtov jedrske vojne in kriznega odločanja. Leta 1961 je pripravil navodila za takratnega ministra za obrambo Roberta McNamara o operativnih načrtih splošne jedrske vojne. Bil je član dveh od treh delovnih skupin, ki so poročali Izvršnemu odboru Sveta za nacionalno varnost (EXCOM) med kubansko krizo leta 1962. Tega leta je doktoriral na Harvardu. Od avgusta 1964 je delal v Pentagonu pri obrambnem ministru Robertu McNamari kot posebni pomočnik pomočnika obrambnega sekretarja za mednarodne varnostne zadeve Johna McNaughtona. Nato je odšel v Južni Vietnam, kjer je dve leti delal za generala Edwarda (Ellsberg 2006).

4.1.2 *Analiza dogodkov*

Hartmann opiše dogodke, ki so Ellsberga pripeljali do razkritja: »Leta 1967 mu McNaughton predlaga, naj se vrne iz Vietnama in z njim sodeluje pri skrivnem projektu, ki mu ga je junija zaupal Robert McNamara. 36 strokovnjakov dobro leto brska po vladnih arhivih in rekonstruira zgodovino odločitev ameriške vlade. Poročilo na 7000 straneh je bilo končano leta 1968. 4000 strani poročila je bilo označenih z oznako strogo zaupno. Ellsberg je v raziskovalne namene dobil vpogled v celotno poročilo in na podlagi poročila predlagal umik ameriške vojske iz Vietnama, kar pa je Henry Kissinger, svetovalec za nacionalno varnost, zavrnil, saj bi to pomenilo ponižanje in poraz Združenih držav (Hartmann 2017, 44-45).

Hartman (2017, 45-46) navaja: »Ellsberg predlaga umik ameriške vojske kot edino možnost, ki jo svetovalec za nacionalno varnost takoj izključi, saj ne sprejme ponižanja in poraza Združenih držav. Avgusta 1969 je v celoti prebral McNamarovo poročilo. Samo trije iz ekipe, ki so se ukvarjali s projektom, so pozorno prebrali poročilo in odkrili dolge litanije prikrievanja, laži administracije, nepremišljene in usodne odločitve. Vse to je bilo prikrito z oznako tajnosti pod

štirimi predsedniki. Tako v začetku oktobra začne fotokopirati poročilo. Kopijo preda nekaterim članom senatnega odbora za zunanjo politiko. Nič se ne zgodi.«

Februarja se je srečal z novinarjem New York Timesa Neilom Sheedanom. Marca mu je izročil dokumente. Iz poročila je odstranil štiri poglavja, ki govorijo o ozadju ameriških diplomatskih prizadevanj v jugovzhodni Aziji, da z njimi ne bi škodoval posameznikom, ki so omenjeni v poročilu. New York Times je nato objavil dokumente junija 1971 na šestih straneh. Imenujejo jih Arhivi o Vietnamu: študija Pentagona sledi trem desetletjem stopnjujočega se angažmaja ZDA. Nixonova administracija se je na vse pretege trudila, da bi objavo nadaljnjih dokumentov preprečila. Za petnajst dni so celo ustavili objavljanje dokumentov, vendar je kasneje vrhovno sodišče prepoved preklicalo. Dokumente je nato predal še nekaj ostalim časopisom (Hartman 2017, 47; Sedlar 2017, 162).

Ko Nixonu prepoved ni uspela, so želeli Ellsberga diskreditirati z vlomom v pisarno njegovega psihoterapevta v upanju, da najdejo kakršnekoli obremenilne dokaze, ki bi dokazovali njegovo slabo psihično stanje. V kartoteki niso našli ničesar (Hartmann 2017, 52-53).

Ellsberg se je junija 1971 predal in sledilo mu je sojenje po Zakonu iz vohunjenja iz leta 1917. Grozilo mu je 115 let zapora, vendar je bil zaradi napak v postopku in vloma v ambulanto njegovega psihoterapevta leta 1973 oproščen vseh obtožb (Sedlar 2017, 163).

Z razkritjem dokumentov je Ellsberg dokazal, da sta kongres in administracija lagala javnosti o ravnanju Združenih držav med vojno v Vietnamu. Nadaljevanje vojne bi z gotovostjo povzročilo veliko večje število žrtev, kot so predvidevali. S tem je dosegel, da se je tudi javnost uprla politiki s protesti proti vojni. Prav tako je objava dokumentov zmanjšala verodostojnost Kennedyjeve, Johnsonove in Nixonove administracije ter javno podporo vojni v Vietnamu (Sedlar 2017, 161-163).

Vietnamska vojna je trajala med leti 1955 ter 1975. Vojna je nastala kot posledica političnih in vojaških razmer med hladno vojno, v kateri si je komunistični Severni Vietnam želel priključiti kapitalistični Južni Vietnam, ki je bil pod političnim in vojaškim vplivom ZDA. V vojni je umrlo več kot 1,4 milijona vojaških oseb, od katerih je bilo približno 6 % pripadnikov oboroženih sil ZDA. Ocene civilnih žrtev vojne se gibljejo od 2 do 5,1 milijonov (Sedlar 2017, 162).

Wayne Morse, senator, ki je nasprotoval resoluciji, ki je odobrila začetek osemletnih napadov na Vietnam, je Ellsberu kasneje zaupal, da resolucija nikoli ne bi bila izglasovana, če bi imel odbor za zunanje zadeve senata takrat dokaze o lažeh Bele hiše. Tudi Ellsberg je leta 1964 že vedel, da Bela hiše laže in zavaja, vendar še ni bil pripravljen na žvižg (Hartman 2017, 58).

Američani pravzaprav, kar tudi razkrivajo dokumenti, niso vedeli, v kaj se spuščajo. Niso bili pripravljeni na razsežnost spopadov. Marcel Štefančič v članku v Mladini navaja, da Američani

niso vedeli, koliko vojske bodo potrebovali ali poznali števila vojakov Severnega Vietnama. Leta 1966 je bilo v Vietnamu kar 542.000 ameriških vojakov, o čemer se predsedniku Lyndonu B. Johnsonu ni zdelo pomembno obvestiti ameriške javnosti. Severnovietnamsko vojsko, ki je bila v Laosu, so bombardirali z letali, ki so imela laoške nacionalne oznake ali pa kar s civilnimi letali Air America. Tudi McNamara je dobršen del vojne dvomil o možnosti ameriške zmage, pa vendar odobril eskalacijo vojne. Leta 1968, ko se je spopad v vasi My Ali končal z nekaj sto mrtvimi civilisti, je Ellsberg dokončno ugotovil, da se mora ta agonija končati in da je potrebno obvestiti javnost. Čutil se je dolžnega, da odpravi nepravilnosti in prepreči nadaljnje nepotrebne smrti (Štefančič 2010).

4.1.3 Etična presoja

V več intervjujih z Ellsbergom uspemo zaslediti, da obžaluje pravzaprav samo eno stvar: da ni spregovoril že prej. Ne obžaluje razkritja in bi to kljub vsem povračilnim ukrepom storil še enkrat, vendar zagotovo prej. Njegovo razkritje je pokazalo ameriški in svetovni javnosti realno sliko o vojni v Vietnamu. Javnost se je končno lahko prepričala o vseh vojnih zločinih in ne nazadnje zlorabi moči ameriške vlade, ki v celotnem času vojne ni podajala realnih in verodostojnih informacij. Včasih izgleda, da tudi njihovi cilji niso javno začrtani. Njegova želja je bila seznanitev javnosti, da vlada brezkompromisno podaljšuje vojno v Vietnamu na račun življenj mnogih ameriških vojakov.

Sprašujemo se o moralni legitimnosti odločitve, da se dokumenti z oznako strogo zaupno ali tajno, javno objavijo. Kdaj je torej upravičeno objaviti take dokumente? Če rečemo, da bi naj ljudje delovali po svoji vesti, skrbno, preudarno, moralno in ne nazadnje etično, lahko pri Ellsbergu to z našo subjektivno oceno potrdimo. V času, ko je Ellsberg javno objavil zaupne dokumente, dostop do svetovnega spleta še ni bil mogoč. Njegovo dejanje je bilo premišljeno in ni bilo storjeno v afektu. V vseh letih je bil patriot in ob razkritju je verjel, da je to njegova moralna obveza in da ima tudi javnost pravico do informiranosti. Njegov cilj je bil z razkritjem dosežen. Njegov namen je bil zaustavitev nesmiselne vojne ne glede na posledice, ki se mu bodo ob razkritju zgodile. Njegov motiv je nesporno etičen – preprečiti še več žrtev.

Hartmann (2017, 55) pravi: »Ameriška javnost prične dvomiti o smiselnosti vojne in ko zgodovina dokaže, da je imel prav, čez 40 let dobi status junaka ob prejemu alternativne Nobelove nagrade, ker je dal prednost miru in resnici ne glede na znatna osebna tveganja in ker je posvetil svoje življenje tudi navdihovanju drugih, da sledijo njegovemu primeru.«

Ali je razkritje informacij nacionalne varnosti etično ali ne, je težko odgovoriti. Državljanji naj bi imeli pravico do obveščenosti, a vendar so lahko tajni podatki škodljivi, če so razkriti ali nerazkriti. Absolutne pravice o sprejemanju odločitev, kaj razkriti in kaj ne, ko gre za tako tajne dokumente, ne bi smel imeti nihče. Ko pa na tehtnico postavimo tajne podatke in človeška življenja, bi vsi morali postati Ellsberg. Po več kot štirih desetletjih lahko rečemo, da je Ellsberg

v tej bitki zmagovalec. Zmagal je v bitki za pravico do informiranosti. Bil je navdih za številne druge žvižgače, med drugim tudi Edwarda Snowdena.

4.2 Jeffrey Wigand (Big Tobacco)

Wigand je bil prvi, ki je javno opozoril na škodljivost cigaret in imel tudi dokaze o tem. Po razkritju je svoje življenje posvetil osveščanju o škodljivosti tobaka.

4.2.1 Kratka biografija

Jeffrey Wigand je bil rojen 17. 12. 1942 v New Yorku. Njegov oče je opravljal poklic strojnega inženirja. V njegovih najstniških letih so se preselili v majhno mesto v zvezni državi New York. Bil je nadarjen študent, ki je blestel pri kemiji in biologiji ter sanjal, da postane zdravnik. Po letu šolanja se je leta 1961 odločil, da preneha s študijem in se pridruži ameriškim zračnim silam. Odšel je na Japonsko, kjer je vodil operacijsko sobo in poučeval angleščino. Hkrati se je učil japonščine in juda. Leta 1963 je preživel mesec dni v Vietnamu, vendar v vojni ni sodeloval, saj se takrat tam ni dogajalo nič. Po vrnitvi v Združene države Amerike je dokončal študij in leta 1973 doktoriral iz biokemije. Po končanem doktoratu je 17 let delal v zdravstvu. Leta 1976 je dobil odlično plačano službo na Japonskem, kjer je klinično preizkušal medicinsko opremo. V tem času je njegova žena zbolela za multiplo sklerozo in se vrnila v domovino. Kmalu zatem sta se ločila. Leta 1980 se je tudi sam vrnil v Združene države Amerike in naslednjih šest let delal za različna podjetja. Bil je na vodstvenih položajih v številnih vodilnih podjetjih na področju zdravstva, med katerimi so Johnson & Johnson in Pfizer. Nato je bil podpredsednik za raziskave in razvoj pri Brown & Williamson Tobacco Corporation. Bil je perfekcionista in čeprav je vsa leta delal v zdravstvu in so mu prijatelji odhod v tobačno industrijo odsvetovali, saj da nikoli ne bo več mogel nazaj v zdravstvo, se je odločil, da razvije varnejšo cigareto. Kasneje je sodeloval pri različnih vladnih agencijah, ki so proučevale tobačno industrijo. Leta 1994 pa se je odločil, da bo sodeloval s producentom pri CBS 60 Minutes Lovellom Bergmanom. In tako se je zgodba o enem izmed najbolj znanih žvižgačev začela (Brenner 1996).

4.2.2 Analiza dogodkov

Leta 1989 je kot izvršni direktor začel delati v koncernu Brown & Williamson. Pomagal naj bi razviti varnejšo cigareto. Vendar so leto kasneje program opustili. Začel je opazovati razvoj izdelkov in zasvojenost, ki jo je tobak povzročal. V koncernu raziskav o škodljivosti izdelkov in zasvojenosti uporabnikom niso priznavali. Zunanje raziskave, ki so se ta čas pojavljale, so ignorirali in zanikali. Od zaposlenih so zahtevali popolno molčečnost. Še več, vsa komunikacija na to temo je bila šifrirana in poslana iz države, da bi se izognili kasnejšim morebitnim tožbam.

Leta 1993 je svojega nadrejenega na to opozoril in bil nedolgo zatem odpuščen kot sodelavec, s katerim je težko komunicirati (Sedlar 2017, 168).

Wigand je s koncernom podpisal pogodbo o zaposlitvi, s katero se je dosmrtno zavezal molčečnosti. Če bi prekršil pogodbo, bi ne dobil odpravnine in bil deležen pravic iz naslova pogodbe. Pa vendar se je odločil, da spregovori v intervjuju za CBS, ko je poslušal izvršnega direktorja Brown & Williamsona, ki je pred kongresom zatrjeval, da nikotin ne zasvaja. Hkrati je v tistem času pravnik Merrel Williams razkril dokumente podjetja B&W, ki so dokazovali nikotinsko zasvojenost in potrdili, kar je Wigand vedel in slutil (Sedlar 2017, 168).

Življenje se mu je po razkritju obrnilo na glavo. Sledile so tožbe, grožnje s smrtjo, ločitev, izguba družine. Šele leta 1999, ko so posneli film po njegovi zgodbi, so ljudje začeli verjeti v to, kar govori, in znova si je pridobil spoštovanje in zaupanje. Podobno kot Ellsberga je tudi njega javnost šele čez desetletje prepoznala kot junaka, ki si je upal in tako tlakoval pot bodočim žvižgačem (Sedlar 2017, 168-169).

4.2.3 Etična presoja

Če ne upoštevamo naše zmote pri tako obsežnem primeru, kot je ta, bi lahko rekli, da je bil njegov žvižg etičen in utemeljen, saj je bilo in še vedno je zaradi škodljivih sestavin v cigaretah ogroženih na milijone življenj. Vedno se je in še vedno se zavzema za otroštvo brez cigarete. Njegovo mnenje je, da se odrasli lahko sami odločimo ob predpostavki, da vemo, kakšne so posledice (v tem primeru kajenja) in jih tudi razumemo, medtem ko se otroci in mladostniki tega ne zavedajo in ne razumejo. Vsem nam je dal znanje o tem, kaj pravzaprav cigarete vsebujejo, kako škodljive so in zaradi česa smo pravzaprav zasvojeni. Dal nam je možnost, da se racionalno in z znanjem odločamo, ali bomo kadili ali ne. Njegova odločitev, da razkrije zaupne dokumente, je bila moralno popolnoma legitimna, saj je tudi on posredno rešil na milijone življenj.

Na neki točki pa je prav njegovo odkritje pripeljalo do reševanja sporov v tobačni industriji, povezanih z boleznimi, ki so bile posledice kajenja, in jih do takrat niso prepoznavali kot take. Tako je na primer leta 1998 tobačna industrija plačala 246 milijard dolarjev za zdravljenje bolnikov zaradi kajenja (Thomas 2010).

Ko se je odločil spregovoriti, se je v popolnosti zavedal, da bo izgubil vse, kar je gradil. Do podjetja je bil nelojalen, saj je razkril podatke, za katere je podpisal pogodbo o nerazkrivanju, se zavedal nelojalnosti in posledic, ki sledijo. Vedel je, da bo izgubil vse, in res nikoli več ni imel vodstvenega položaja. Izgubil je kariero in finančno stabilnost. Vendar je bil njegov motiv, da spregovori v javno dobro. Z žvižgom je prav gotovo preprečil še več bolezni in smrti kadilcev. Zaradi žvižga ni pridobil nobenih koristi. Njegovi vzgibi so bili etični, lahko celo rečemo altruistični in vsa njegova dejanja storjena za javno dobro. Tu tudi lahko potrdimo, da

je pri razkrivanju tajnih podatkov pomembno, kakšen je končni rezultat in ali je razkritje podatkov dejansko pomembno za širšo javnost. Pomemben je tako motiv kot namen žvižgača.

4.3 Mark Whitacre – The Informant

Whitacre je žvižgač, ki to ne bi bil, če ne bi nanj močno vplivala njegova žena.

4.3.1 Kratka biografija

Rojen je bil 1. 5. 1957 v Ohio. Po diplomu je leta 1983 končal doktorat znanosti in se zaposlil kot podpredsednik podjetja Degussa. Leta 1984 je postal podpredsednik podjetja Degussa. Leta 1989 je postal predsednik oddelka za ekološke izdelke skupine ADM (Archer Daniels Midland Company). Leta 1992 je postal predsednik podjetja ADM. Med leti 1992 in 1995 je sodeloval z FBI pri pridobivanju dokazov o kartelnem sporazumu več multinacionalk in bil leta 1998 obsojen zaradi nezakonito pridobljenega denarja na deset in pol let zapora. V zaporu je odslužil osem let. Po izpustitvi iz zapora se je zaposlil v podjetju Cypress Systems kot vodja operativnega urada (Wunderlich 2016).

4.3.2 Analiza dogodkov

V enem od mnogih intervjujev Whitacre pove, da je zažvižgal izključno zaradi svoje žene. Bila naj bi edini razlog, zaradi katerega se je obrnil na FBI. Večkrat poudari, da sam tega ne bi razkril.

V času, ko je bil izvršni direktor velikega podjetja Archers Daniel Midland (ADM), je bil tudi predsednik oddelka Bioproducts, kjer so nadzirali uporabo aditivov v prehrani. Podjetje ADM je bilo vpleteno v mednarodno shemo za določitev cene aditivov, predvsem lizina in citronske kisline. Sodelovali so z večjimi svetovnimi podjetji in umetno določali ceno. S tem so zagrešili eno največjih korporacijskih kaznivih dejanj v ameriški zgodovini (Shakespeare 2016).

V intervjujih, ki jih najdemo na svetovnem spletu, je Whitacare sebe označil za deloholika, ki je delal tudi po 16 ur na dan. Njegovi vzgibi so bili zgolj in samo finančni. Zasluzka mu nikoli ni bilo dovolj. Apetiti so naraščali. Novembra 1992 je vse o prirejanju cen priznal ženi. Ta ga je pregovorila, da je odšel na FBI in priznal vse o prirejanju cen. Po njegovih besedah je bila v resnici žvižgačka njegova žena, saj brez nje tega ne bi nikoli storil.

Tri leta je nosil snemalno napravo in posnetke predajal FBI-ju. Posneli so vse sestanke, na katerih so se dogovarjali o prirejanju cen. Prisluskovali so vsem telefonskim pogovorom. Ker so sestanki o prirejanju cen potekali po vsem svetu, so se dogovorili, da Whitacre razkrije FBI-ju lokacijo in vsakokrat na mesto sestanka postavi zeleno namizno luč, ki je snemala pogovore. Ko je preiskava o prirejanju cen prišla v medije, se je oglasilo tudi podjetje ADM, ki je razkrilo,

da je tudi Whitacre podjetju izmaknil devet milijonov. V tistem času se je Whitacre začel obnašati izjemno konfuzno. Lagal je medijem in FBI. Namesto, da bi se pogodil glede kazni (ponujali so mu 6 mesecev) je zavrnil ponudbo in preživel v zaporu 8 let. To je veliko več kot vsi ostali vpleteni v aferi. Kasneje je na enem od govorov dejal, da ima bipolarno motnjo, ki da mu je pomagala pri pridobitvi vseh akademskih nazivov, med drugim tudi nekaj doktoratov, ter ga hkrati uničila pri aferi prirejanja cen. Večkrat poudari, da ga je stres medtem, ko je nosil snemalno napravo, spravljala na rob. Delal je za podjetje in hkrati proti podjetju. Ko so ga odpustili iz podjetja ADM, je poskušal storiti samomor. Takrat so mu tudi diagnosticirali bipolarno motnjo (Stephens 2014).

4.3.3 Etična presoja

Zakaj smo se pravzaprav odločili za analizo Marka Whitacra? Ker je žvižgač, ki je sicer razkril eno največjih afer v Združenih državah, hkrati pa se je v času, ko se je odločil za žvižgaštvo, okoristil za skoraj 10 milijonov dolarjev. Za njegove tedanje odločitve sicer krivi bipolarno motnjo.

Whitacreovo razkritje lahko razumemo kot etično dejanje, saj je preprečil nadaljevanje takrat največje korupcijske afere. Vendar pa je v času sodelovanja z FBI ravnal tudi nezakonito in neetično in si prilastil skoraj deset milijonov dolarjev. Ta čas je bil človek z nizkimi moralnimi vrednotami in nizko osebno integriteto. Bil je usmerjen k pridobitvi čim večjega premoženja z razlago, da so tudi drugi v podjetju počeli enako in zaradi zavedanja, da bo, ko bo preiskava končana, izgubil vse.

Vprašanje, ki se nam poraja in na katerega ne bomo imeli točnega odgovora, je: Kaj bi se zgodilo, če njegova žena, ne bi zahtevala prijave? Iz prebrane literature lahko predpostavljamo, da afere ne bi razkril zaradi sebičnosti in visokega življenjskega standarda, ki ga je takrat imel. Podjetje mu je že kmalu po zaposlitvi namreč dalo v uporabo lastno letalo. S plačo, ki jo je tisti čas zaslužil, si je že v prvih šestih mesecih lahko privoščil osem avtomobilov in vilo. Zaslužil je neverjetnih tri in pol milijone dolarjev letno. Priznava, da je bil obseden z uspehom in pridobitvijo čim večjega premoženja.

Smiselno se je tudi vprašati, ali je Whitacre sploh žvižgač, ali je samo informator, saj so žvižgači osebe, ki se zavedajo, da bodo s svojimi dejanji lahko izgubile vse in večinoma se tako tudi zgodi. Informatorji pa so osebe, ki razkrivajo informacije, da bi se izognili kazni, ki bi jih lahko doletela. To je Whitacre pravzaprav počel. Pogodil se je z FBI, da nosi snemalno napravo, dokler bo potrebno, sam pa bi naj bil oproščen vseh obtožb, ko bo preiskava končana. tem je bil eden glavnih akterjev pri določanju cen v podjetju. Z znanjem, ki smo ga pridobili pri študiji primera, lahko pritrdimo, da je bila to korupcija izjemnih razsežnosti, ki bi verjetno še eskalirala, če ne bi bila razkrita. Prirejanje cen bi lahko trajalo še leta in oškodovani smo bili in bi še vedno bili končni potrošniki. Njegovo dejanje razkritja afere lahko subjektivno označimo

za etično, a hkrati mu lahko z našim znanjem, ki smo ga pridobili skozi študijo primera, njegovo dejanje nezakonito pridobljenih sredstev označimo kot neetično.

4.4 Edward Snowden

Snowden je medijsko najbolj izpostavljen in širši javnosti najbolj poznan žvižgač.

4.4.1 Kratka biografija

Edward Snowden je bil rojen leta 1983 v Elizabeth City v Severni Karolini. Kasneje so se preselili v Maryland, streljaj od NSA v Fort Meadu. Iz srednje šole se je hitro izpisal in med leti 1999 in 2005 občasno študiral, vendar nikoli dokončal. Leta 2005 je delal kot varnostnik v raziskovalni ustanovi Univerze v Marylandu, ki je bila povezana z NSA. Kljub pomanjkanju formalne izobrazbe je Snowden pokazal ogromne sposobnosti na področju računalništva in tako ga je najela CIA. Leta 2007 so ga poslali v Ženevo, kjer je delal kot mrežni varnostni tehnik pod diplomatskim okriljem (Ray 2018).

Leta 2009 pa se je zaposlil v podjetju DELL, ki je pogodbeno sodelovalo z NSA (Nacionalna varnostna agencija). DELL je upravljal računalniške sisteme za več vladnih agencij. Leta 2013 je delo za NSA nadaljeval v okviru podjetja Booz Allen Hamilton. Ker se je izkazal kot odličen in zaupanja vreden delavec, je dobil dostop do vseh zaupnih dokumentov NSA (Sedlar 2017, 176).

Alma M. Sedlar navaja, da je Snowden maja 2013 šefu napovedal bolniški dopust zaradi zdravljenja epilepsije, a je 20. maja 2013 namesto domov odletel v Hong Kong, kjer je junija 2013 razkril na tisoče dokumentov agencije NSA novinarjema Glennu Greenwaldu, Ewenu MacAskillu ter režiserki dokumentarnih filmov Lauri Poitras, ki je snemala dokumentarni film Citizen Four (Sedlar 2017, 174).

18 dni po razkritju so ZDA preklicale njegov potni list. 24. junija je priletel v Moskvo, kjer je tudi obtičal. Azil ima sedaj podaljšan do leta 2020. Živi dokaj skrivnostno življenje v Rusiji. Nered se pojavlja v medijih, če pa že, ima intervjuje na daljavo in tako ohranja svojo privatnost (Sedlar 2017, 175).

4.4.2 Analiza dogodkov

Edward Snowden je zagotovo eden najbolj znanih in prepoznavnih žvižgačev v zgodovini. Javnosti je predal največjo količino zaupnih dokumentov največjih agencij na svetu.

Dokumenti so prikazovali, da so se metode obveščevalnih agencij, ki izvajajo elektronsko prisluškovanje, izvile nadzoru predvsem z razlago, da se s tem preprečujejo teroristične napade.

NSA in njen britanski partner Vladni urad za komunikacije (GCHQ), ki sta sodelovala z vsemi velikimi telekomunikacijskimi podjetji, sta obvladovala internet z vsemi njegovimi podatki. Dokumenti pričajo o tem, da je Bela hiša vohunila za svojimi sovražniki in hkrati tudi za svojimi zavezniki in milijoni ameriških državljanov. Pridružila se jim je tudi Velika Britanija (GCHQ), ki ima sedež na angleškem podeželju. Združene države in Velika Britanija pri izmenjavi podatkov sodelujeta že vse od druge svetovne vojne. Razkrili so tudi, da NSA na milijone dolarjev nameni britanskim nadzornim dejavnostim. Količina digitalnih informacij med celinami se je v zadnjem desetletju tako povečala, da je nemogoče verjeti, da še vedno služijo svojemu prvotnemu namenu, torej zbiranju obveščevalnih podatkov iz tujine. Kar naenkrat zbira podatke o vseh in vsakomur in jih shranjuje. NSA pa se, razvidno iz dokumentov, na skrivaj ukvarja tudi z množičnim elektronskim opazovanjem (Harding 2014, 14).

Ugotovi se, da je bila teorija popolno nasprotje prakse. NSA je zbirala metapodatke milijonov Američanov, medtem ko naj bi zbirala samo obveščevalne podatke prestrežene elektronske komunikacije ciljev v tujini (SIGNIT). Z Britanci so si skrivoma pripojili opremo za prestrezanje na podmorskih optičnih vodnikih. Z njo so pridobili velik del globalnih komunikacij. In kot, da to ni bilo dovolj, dokumenti pokažejo, da so podjetja, kot je Google, Microsoft, Facebook ipd. sodelovala z NSA. Po besedah Snowdena je s tem NSA kršila ameriško ustavo in pravico do zasebnosti. Imeli so celo dostop do internetnih kodirnih programov, ki se uporabljajo za varna bančna plačila. Po njegovih besedah NSA tudi s tem še ni dosegla svojega cilja. Kazalo je na to, da v želji po popolnem nadzoru zbirajo podatke od vseh in jih hranijo za vedno (Harding 2014, 14).

Junija 2013 je v svetovni javnosti završalo, ko je časnik The Guardian objavil prvi sklop dokumentov. Sledile so objave tudi v drugih časnikih. Prve dni so bile objave anonimne, kasneje pa so na Snowdenovo željo objavili njegovo identiteto.

V aferi je bila ena izmed bolj prizadetih držav Nemčija, ki ima velik odpor do vsesplošnega nadzora. Pravica do zasebnosti je zapisana v ustavi. In Nemci se je kaj radi držijo. Na ulicah imajo le malo kamer in ko se je Google leta 2010 s projektom StreetView pojavil v Nemčiji, je naletel na odpor prebivalstva. Tako so območja v Nemčiji še vedno neposlikana. Snowdenovi dokumenti pa so razkrili, da NSA prisluškuje milijonom Nemcev in desetletje celo kanclerki Angeli Merkel. Glede na to, da sta državi prijateljski in zaveznici, je bilo to za Nemce težko razumljivo ter popolnoma nepredstavljivo, saj so živeli v prepričanju, da so tudi zaradi ustave na tem področju varna država (Harding 2014, 230).

Seveda Merklova ni bila edina voditeljica na seznamu, ki so ji prisluškovali. Na seznamu naj bi bilo še 35 voditeljev držav. Če je bil namen NSA nacionalna varnost, potem je toliko težje razumeti, zakaj je NSA prestrezala na milijarde podatkov po vsem svetu. Prestrezala je (lahko) podatke vseh in vsakogar, kar kaže, da vseeno ni šlo samo za preprečevanje terorizma, kar so velikokrat pojasnjevali. Prisluhe so shranjevali in jih kasneje lahko uporabljali za diskreditacijo posameznikov. Snowden je z razkritjem dokumentov dokazal, da je lahko kadarkoli pregledal

posameznikovo elektronsko pošto, njegova socialna omrežja, telefonske klice ali sms sporočila. Še več. Vse te podatke so (lahko) hranili.

Po njegovi zgodbi je bilo posnetih več filmov, med drugim tudi dokumentarec, ki so ga snemali v resničnem času. Napisanih je bilo tudi več knjig. Prepoznan je kot junak današnjega časa.

4.4.3 Etična presoja

S študijo primera je naše mnenje, da je Snowden človek z visokimi moralnimi načeli. Primer je eden bolj obsežnih, ki ga v naši nalogi zaradi omejitve s prostorom ne moremo detajlno analizirati. Lahko pa podamo subjektivno mnenje, da je bil njegov motiv za žvižg etično nesporen, saj je bil namen razkritja obvarovati in ozavestiti slehernega posameznika o kršitvah zasebnosti, ki so bile nezakonite. Enostavno se ni mogel sprijazniti s tako močnim posegom v zasebnost vseh nas. Zavedal se je, da bo njegovo življenje od tistega trenutka naprej popolnoma drugačno.

V več intervjujih je poudaril, da bi vse to ponovil še enkrat in da si želi pravičnega sojenja v Združenih državah. Vendar ne v skladu z zdajšnjim zakonom o vohunjenju iz leta 1917, torej iz obdobja prve svetovne vojne, kjer mu grozi dosmrtni zapor. Po žvižgu je imel odlično medijsko podporo, saj je imel v dobi, ko je informacijska tehnologija tako razvita, odlično možnost globalizirati svoje razkritje. Hkrati so mu mediji pomagali razkriti podatke tako, da so bili razumljivi širši javnosti. In prav zaradi načina razkritja dokumentov, ki so bili v prvi vrsti prefiltrirani in predstavljeni na poljuden način, lahko rečemo, da Snowden uživa podporo javnosti. Snowden se je odločil, da dokumentov, s katerimi bi lahko resno škodoval točno določeni osebi, ne bo objavil. Zaradi njegovega žvižga so se ljudje začeli zavedati pasti digitalizacije, občutljivosti osebnih podatkov. Če lahko rečemo, da nam je digitalizacija prinesla boljše informiranost, hitrejše pridobivanje podatkov, ko pravzaprav omejitve kaj lahko skorajda ni več, pa je prinesla tudi popoln nadzor. Skorajda vsak zemljan ima mobilni telefon, s katerim je ves čas povezan s spletom. Googlov zemljevid nam, ne da bi to od njega zahtevali, vsak dan ob času, ko običajno odidemo iz službe, javi predviden čas do doma. Googlov iskalnik nam ponuja stvari, ki naj bi jih potrebovali, saj smo vse to že nekoč iskali po spletu. Fotografije in video posnetke shranjujemo v oblakih in kreditne kartice v raznih aplikacijah na telefonu. Tudi javna uprava se je preselila v digitalen svet z vsemi našimi osebnimi podatki. In do tega ter še več je imela in verjetno še ima NSA dostop. Gre za resno grožnjo poseganja v posameznikovo zasebnost in izgubo temeljne pravice in svoboščine do zasebnosti.

Snowden poudarja, da je bila odločitev o žvižgu težka. Zavedal se je, da bo prekorščil zakon. A njegova razlaga temelji na tem, da je bil moralno zavezan k temu, da spregovori, saj se ljudje niso zavedali, da so lahko na vsakem koraku pod drobnogledom in da je vse, kar storijo, lahko uporabljeno proti njim, da se vsi podatki shranjujejo in obdelujejo.

Nekateri mu očitajo, da ni poskušal informacij najprej predati legalno in v skladu z zakonom na pristojne institucije, mogoče tudi znotraj podjetja. Naše mnenje je, da informacije nikoli ne bi prišle v javnost, če bi to storil tako, saj so preobčutljive. Prav tako lahko uopravičeno dvomimo, da bi se način pridobivanja in shranjevanja podatkov spremenil. Snowden bi bil verjetno prav tako obsojen ali vsaj šikaniran s strani delodajalca ali odpuščen. Očitajo mu tudi, da je z razkritjem informacij ogrozil ameriško varnost, ker je enostavno ukradel dokumente, da je heker in nič več kot to. Glede na to, da verjetno vrhovi vseh držav vedo, da se zbirajo ali tako in drugače pridobivajo in obdelujejo različne informacije, je teza o varnosti pravzaprav zanemarljiva. Želel je, da se vsak od nas zaveda, da se zbirajo vsi podatki od vsakogar. In to ne zgolj zaradi varnosti, kot je bilo tolikokrat ponovljeno. Veliko nas je slutilo, da se nekje zbirajo razni podatki o nas, vendar nismo bili seznanjeni, da v tolikšnem obsegu. Z njegovim razkritjem smo lahko previdnejši, ko na internetu razpolagamo z našimi podatki.

Snowden pravi, da je njegova misija končana. Dosegel je, kar je želel. Informiral je javnost za ceno svojega lagodnega življenja. Trenutno ima azil v Rusiji, odmaknjen od medijev. V vsem tem času se prav veliko ni spremenilo. Če želimo uporabljati svetovni splet, socialna omrežja, elektronsko pošto, se moramo strinjati s pogoji uporabe, kjer še vedno v večini primerov strinjamo, da o nas zbirajo podatke, jih posredujejo in obdelujejo. Nekaj pa se je vendarle spremenilo, čeravno še vedno obstaja kanček dvoma o resničnosti navedb in ali NSA ter podobne agencije resnično ne morejo dostopati do podatkov. Viber in še nekaj aplikacij je na primer kriptiralo svojo aplikacijo in s tem ponudilo uporabnikom zaščito in varno uporabo aplikacije, kjer bi naj bi pogovori in tekstovna sporočila bili dosegljivi samo uporabnikom. Dostopa do pogovorov in sporočil naj ne bi imel niti Viber oziroma katerikoli drugo podjetje. To je le eden od številnih primerov v zadnjem času, kjer so se podjetja začela zavedati, da morajo delati na zasebnosti uporabnikov.

4.5 Dr. Erik Breclj

Erik Breclj je medijsko najbolj podprt slovenski žvižgač, saj se zaradi narave svojega dela, dotika tem, ki so v interesu širše javnosti.

4.5.1 Kratka biografija

Dr. Erik Breclj je bil rojen 16. 6. 1969 v Šempetru pri Gorici. Po gimnaziji, ki jo je končal v Novi Gorici, je leta 1995 diplomiral na medicinski fakulteti v Ljubljani. Od avgusta 1998 je bil specializant splošne kirurgije na Onkološkem inštitutu. Novembra 2002 je opravil specialistični izpit iz splošne kirurgije. Sedaj opravlja delo na področju endokrine kirurgije, raka dojke, malignega melanoma in kolorektalnega raka. Javnosti je postal znan, ko je leta 2006 objavil pismo z naslovom »V primežu proračunske mafije« (Krešavec 2009).

4.5.2 Analiza dogodkov

Dr. Erika Breclja so mediji označili za žvižgača leta 2006, ko je medijem posredoval pismo, naslovljeno »V primežu proračunske mafije«. V pismu je pojasnil, kakšno je stanje na ljubljanskem onkološkem inštitutu. Pismo je bilo naslovljeno na bolnike in njihove svojce. Opozoril je na katastrofalno stanje v stari bolnišnici, medtem ko je nova že bila zgrajena, a še vedno ne vseljena zaradi zapleta pri nakupu operacijskih miz. Zaradi prostorske stiske v stari bolnišnici svojega dela ni mogel kvalitetno opravljati. Tudi v naslednjih letih je dr. Brecelj še naprej opozarjal na nepravilnosti, predvsem na onkološkem inštitutu.

Opozoril je tudi na napake na novi zgradbi Onkološkega inštituta. Ker Ministrstvu za zdravje ni bilo v interesu, da se o novi zgradbi govori na tak način, so Breclju ponudili mesto generalnega direktorja Onkološkega inštituta, katerega je zavrnil (Kreševac 2009).

Januarja 2013 je zopet opozoril na napake pri gradnji stavbe in okrivil vlado, ki naj bi delovala v navezavi s podjetjem Partner Fin, katerega lastnik je bil Domen Zavrl (Sedlar 2017, 189) (podjetju je leta 2007 DURS izdal odločbo o vrnitvi 600.000 EUR preplačanega DDV; odločbo je izdal takratni davčni inšpektor Đorđe Perić).

Dr. Erik Brecelj uživa visoko podporo javnosti in medijev, čeprav v več intervjujih poudarja, da sam sebe ne prepozna kot žvižgača, temveč dela tisto, kar bi morali vsi. V medijih zasledimo, da je velik človek, zdravnik z dušo in predan delu z vsem svojim srcem. Alma M. Sedlar pravi, da bi ga pravzaprav lahko umestili med mnenjske voditelje, ko gre za vprašanja korupcije, transparentnosti, nesmotrne porabe javnega denarja ter anomalije v sistemu javnega zdravstva, kamor lahko umestimo slabo organiziranost in netransparentno poslovanje ter sume korupcije.

4.5.3 Etična presoja

Korupcija in druge nepravilnosti so velik problem našega zdravstva. Primarij mag. Dušan Nolimaj, dr. med. spec. soc. med. (b. l.), v članku »Pomen nove etike in žvižgaštva za odgovornost v zdravstvu« opisuje slabo stanje upravljanja in nadzоровanja zdravstvenega sistema. Poudarja preveliko vmešavanje politike v zdravstveni sistem in hkrati opozarja na slabo vzpostavljen sistem za zaznavanje in sankcioniranje kršitev.

Dr. Erik Brecelj je bil v vseh svojih letih žvižgaštva (česar on sebe ne dojema kot žvižgača) psihično trpinčen s strani nadrejenih in tudi nekaterih sodelavcev. Na delovnem mestu je doživel degradacijo in bil tudi finančno oškodovan, a vendar ga to ni nikoli odvrnilo od opozarjanja na nepravilnosti. Zdravnike naj bi praviloma prepoznavali kot etične, empatične in

ljudske. To dr. Erik Brecelj definitivno je. Nikoli mu niso mogli očitati kakršnih koli koruptivnih dejanj. Poizkušali so ga diskreditirati, in sicer na drugačne načine.

Slabo luč in težko prepoznavanje dobrih namenov žvižgačev v zdravstvu pa mečejo odkritja korupcije med zdravniki, katerih je v zadnjih letih čedalje več. Če ljudje večinoma še vedno verjamejo, da se zdravniki odločajo za svoj poklic zaradi njihove etičnosti in empatičnosti, se vedno najdejo tudi tisti, ki so željni pozornosti in moči. Vsake toliko časa pa prav v zdravstvu izbruhne korupcijska afera, kjer v zameno za podkupnino prirejajo razpise, izbirajo točno določene dobavitelje in celo preskakujejo čakalne dobe na operacije ali druge preglede. Vse to je popolnoma etično nesprejemljivo, saj človeškega življenja ne moremo ovrednotiti z denarjem. Prav tako so prav zdravniki tisti, ki podpišejo največ etičnih standardov, ki jim ljudje najbolj zaupajo. Korupcija v zdravstvu je absolutno v javnem interesu in mora biti razkrita širši javnosti. Se pa praviloma po razkritju, kot kažejo članki na svetovnem spletu, ne zgodi skorajda nič. Zdravniki še vedno delajo na svojih delovnih mestih in dobavitelji še vedno dobavljajo. Če ukrepov ni, se lahko vprašamo o delovanju organov pregona in ne nazadnje, do kam korupcija seže.

Kadar je zdravnik zaposlen v javnem zavodu, pomeni, da financiramo zdravstvo mi z javnimi sredstvi. Menimo, da je potrebno razkriti nepravilnosti javnosti, saj gre za porabo javnega denarja. Tako je bila odločitev, da spregovori, etična in nujna, da se tudi širša javnost seznaní s pogoji dela v zdravstvu, ki je financirano z naše strani.

5 SKLEP

Ali je žvižgaštvo etično? Ali je žvižgaštvo izdaja? Pravzaprav verjamemo, da ima zelo pomembno vlogo pri presoji etičnosti žvižgaštva prav žvižgačeva osebnost. Velika verjetnost je, da se za razkritje nepravilnosti, odločijo ljudje, ki imajo močno pripadnost in lojalnost do podjetja, v katerem delajo. So odgovorni, visoko izobraženi in uspešni na svojih področjih ter hkrati izjemno zaščitniški do svojega podjetja. Njihove etične vrednote so visoke.

V Sloveniji žvižgače še vedno sprejemamo z zadržkom. Velikokrat se jih še vedno označuje z izdajalci, včasih celo z povzpetniki, ki bi naj skrbeli zgolj zase in za svoje dobro. Povračilni ukrepi s strani nadrejenih so pogosti, žvižgači pa se v tornadu, ki se jim takrat dogodi, ne znajdejo najbolje. Že res, da imamo eno boljših zakonodaj na področju prijaviteljev koruptivnih dejanj, ampak zaradi relativne majhnosti slovenskega prostora le-ti ostanejo stigmatizirani in težko zaposljivi. Drži se jih sloves izdajalcev.

Bolje kaže žvižgačem iz anglosaškega območja. Tam jih ljudje prepoznavajo kot heroje. V zadnjem času so velikokrat za svoja dejanja tudi denarno nagrajeni. Privatni sektor tako spodbuja prijavljanje koruptivnih in drugače neprimernih dejanj. V preteklosti so se in se v nekaterih primerih žvižgači še vedno bojujejo z državnimi organi kot posledico njihovega žvižga. Predvsem gre za žvižgače, ki so v zadnjih letih opozarjali na nepravilnosti v javnem sektorju.

Po vsakem žvižgu se pojavlja vprašanje etičnosti. Velik del žvižgačev ima, kot smo že omenili, visoke etične standarde. Posplošiti, da je žvižgaštvo absolutno etično, ne gre. Tuji žvižgači, katere smo preučevali, in tudi nekaj ostalih medijsko podprtih, ki niso omenjeni v delu, so se popolnoma zavedali posledic razkritja. Zavedali so se, da se jim bo življenje obrnilo na glavo, da bo njihov življenjski standard slabši. Da bodo celo preživeli nekaj let za zapahi. Pa so vseeno spregovorili. V takih primerih jim etičnosti in visokih moralnih načel ne gre oporekati. Seveda pa obstaja del ljudi, ki imajo tudi drugačne motive in namene ob razkrivanju. Motiv je lahko denar, ki zamegli presojo o smotrnosti razkritja. Združene države Amerike imajo na primer dva zakona (Dodd-Frankov in Sarbanes-Oxley), ki spodbujata razkrivanje nepravilnosti z denarno nagrado, kar pa postavlja žvižgača kot predvidoma osebo z visokimi moralnimi standardi v precep. Pravzaprav se za razkritje možnih nepravilnosti lahko odloči tudi oseba, ki je zgolj pohlepna in nima osnovnih karakteristik žvižgača. Oseba se lahko ne vedoč, kaj razkritje nepravilnosti lahko prinese, odloči za prijavo zgolj zaradi denarja in kasneje trpi posledice dejanj brez moralnega zadoščenja, da je naredila obče dobro. Primer take prakse smo zasledili tudi v enem od slovenskih podjetji, kjer podjetje za informacijo, s katero lahko preprečijo škodo, ponuja tudi do 50.000 EUR nagrade. Na svetovnem spletu informacij, ki bi nakazovale, da se to v podjetju izvaja, ni. Spet je na drugi strani lahko namen žvižgača popolnoma drugačen, kot bi ob razkritju moral biti. Lahko gre za maščevanje drugi osebi ali pa v primeru anonimnega žvižganja za pridobitev boljšega položaja v podjetju

Sporen in neetičen je zagotovo lahko način, kako žvižgači nepravilnosti predstavijo javnosti. V tem delu sicer nismo omenili Julijana Assanga zaradi omejitve s časom in prostorom, a vendar je on vsa svoja razkritja, vse dokumente umestil na svojo spletno platformo. Brez prečiščenja in po našem mnenju zavedanja, kakšno škodo lahko stori. Leta 2006 smo po iskalniku Wikileaks iskali dokumente, morda z oznako Slovenija. In, ko smo končno našli depešo, si z njo kaj dosti nismo mogli pomagati, saj nam kot laiku ni bila razumljiva. Medtem ko je Edward Snowden sicer predal veliko količino podatkov novinarjem, pa je vseeno najbolj občutljive dokumente, ki bi lahko škodovali v dokumentih omenjenim ljudem, zadržal zase. Tudi novinarjema, s katerima je sodeloval, je razložil, kaj dokumenti nakazujejo, vsebujejo in kaj pomenijo. Kup dokumentov, ki so razumljivi ozkemu krogu ljudi, ne pomeni prav veliko širši javnosti in ne doseže zelenega učinka. Med študijo primerov smo ugotovili, da notranji žvižg v večini primerov ne doseže cilja. Šele ko je žvižg usmerjen v zunanje kanale, doseže svoj namen. Zato v današnjem času veliko žvižgačev uporablja samo zunanje žvižge in s tem hitreje in učinkoviteje dosežejo svoj namen.

Če torej vemo, da se v organizaciji dogajajo nepravilnosti in jih tudi lahko dokažemo, in vemo, da te nepravilnosti lahko resno škodujejo drugim, je etično in moralno, da opozorimo na nepravilnosti. Pri tem moramo delovati v skladu z navodili pravilnikov, če ti obstajajo oziroma če to ni mogoče ali pa pri tem čutimo, da se ne bi nič spremenilo ali pa bi bila resno ogrožena naša eksistenca, se lahko obrnemo tudi na zunanje kanale. Predvsem kadar se zavedamo, da bi notranji žvižg lahko resno škodoval nam ali našim bližnjim. To bi se skoraj zagotovo lahko zgodilo v primeru Snowden, ko je sam presodil, da z notranjim žvižgom ne bi spremenil ničesar. Po našem mnenju bi lahko on utrpel zelo hude posledice. Kljub vsemu moramo ravnati preudarno, preučiti možne posledice po žvižgu, razmisliti o načinu žvižga in predvsem delati po svoji vesti. V primeru povračilnih ukrepov, ob predpostavki, da je bil naš žvižg upravičen, se lahko obrnemo na KPK ali pa na varuha človekovih pravic, če zadeve ni mogoče rešiti na nižji ravni.

V Sloveniji je žvižgačev relativno malo. Vzroke lahko iščemo na več različnih straneh. Ker je Slovenija majhna država, se seveda žvižgači upravičeno bojijo povračilnih ukrepov, med katerimi so tudi kasnejša nezaposljivost. Lahko gremo še globlje v pretekle čase. Slovenci smo bili dolga leta hlapčevski narod, od koder imamo še vedno priučene navade, da moramo biti tiho in delati. Tudi v časih komunizma ni bilo prav veliko bolje. Delati je bilo potrebno tako, kot je od nas zahtevalo podjetje, sodelovati in biti tiho, ko so se dogajale nepravilnosti. Verjamemo, da imamo vse to še vedno v naši zavesti. Verjamemo pa tudi, da se bo z mlajšimi, informacijsko podprtimi generacijami to spremenilo.

Analizirali smo pet žvižgačev in pri vseh ugotovili, da so po našem mnenju in analiziranju literature delovali etično in v splošno dobro. Analiza petih primerov seveda ne more pokazati regularnih rezultatov, s katerimi bi z gotovostjo lahko trdili, da vsi žvižgači delujejo z etičnim motivom. So pa lahko pokazatelj, da so v večini primerov motivi žvižgačev etični in njihova

dejanja upravičena. Zaradi omejenosti s časom in prostorom analiza ne more vsebovati vseh aspektov in dejstev, s katerimi bi lahko obstajala možnost drugačnih rezultatov.

In ne nazadnje, kdo naredi žvižgača kultnega? Mediji. Torej je še posebej pomembno, da mediji prepoznavajo žvižgače, ne samo tiste, ki delujejo v velikih in vplivnih organizacijah, pač pa tudi tiste iz manjših podjetij, in da jim dajo prostor in pomagajo razširiti glas, če je to pomembno in bo pomagalo žvižgaču ali če to žvižgač želi. Naloga medijev je, da nepristransko raziščejo zgodbo in so v podporo ter obveščajo javnost o poteku in zaključku žvižgaške zgodbe, da prepoznavajo motive in etičnost dejanj žvižgačev.

LITERATURA

- Alexander, Richard. 2004. *The Role of Whistleblowers in the Fight against Economic Crime*. *Journal of Financial Crime* 12(2): 131-138.
- Banisar, David. 2011. *Whistleblowing: International Standards and Developments*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1753180 (19. 6. 2018).
- Barnett, Tim. 1992. *Why your company should have a whistleblowing policy*. https://ethics.csc.ncsu.edu/old/12_00/basics/whistle/rst/wstblo_policy.html (19. 6. 2018).
- Brenner, Marie. 1996. *The men who knew too much*. <http://www.mariebrenner.com/PDF/TheManWhoKnewTooMuch.pdf> (25. 5. 2018).
- Calland, Richard in Guy Dehn. 2004. *Whistleblowing Around the World: Law, Culture & Practice*. ODAC South Africa. Public Concern at Work.
- Culiberg, Barbara in Katarina Katja Mihelič. 2017. The Evolution of Whistleblowing Studies: A Critical Review and Research Agenda. *Journal of Business Ethics* (146): 787-803.
- Davis, Michael. 1996. *Some paradoxes of whistleblowing*. <https://ethics.iit.edu/publication/Some%20Paradoxes%20of%20Whistleblowing.pdf> (19. 6. 2018).
- Dinjaški, Nina. 2007. *Whistleblowers – Etični uporniki*. Diplomaska naloga, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Ellsberg, Daniel. 2006. *Extended biography*. <http://www.ellsberg.net/bio/extended-biography/> (21. 6. 2018).
- Harding, Luke. 2014. *Dosje Snowden*. Tržič: Učila international.
- Hartmann, Florence. 2017. *Žvižgači: slaba vest naših demokracij*. Ljubljana: Sanje.
- IRDO. B.l. *O družbeni odgovornosti*. http://www.irdo.si/druzbeno_odgovornost.html (11. 6. 2018).
- Ivanjko, Šime. 2016. *Pravna in moralna varnost v družbi in podjetništvu*. <http://www.zavarovanje-osiguranje.eu/wp-content/uploads/2016/11/Pravna-in-moralna-varnost.pdf> (19. 6. 2018).
- Kreševac, Anton. 2009. *Sklep o podelitvi priznanj Občine Ajdovščina za leto 2009*. <http://www.ajdovscina.si/mma/Podelitev%20priznanj%20Ob%C4%8Dine%20Ajdov%C5%A1%C4%8Dina/2191/> (10. 6. 2018).
- Komisija za preprečevanje korupcije. 2018. *Letno poročilo 2017*. <https://www.kpk-rs.si/kpk/wp-content/uploads/2018/06/Letno-porocilo-2017.pdf> (10.6.2018).
- Lahovnik, Matej. 2006. *Problematika razkrivanja spornih poslovnih praks v organizacijah*. Organizacija. 39. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-YNNP4NS1/321bca3f-dfd2-437f-84ef-692491873750/PDF> (18. 6. 2018).
- MacIntyre, Alasdair C., Marjan Šimenc, Boštjan M. Zupančič in Nenad Miščević. 1993. *Kratka zgodovina etike*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Mlakar, Neža. 2018. *Žvižgači niso ovaduhi in lažnivci*. <http://www.delo.si/novice/slovenija/zvizgaci-niso-ovaduhi-in-laznivci.html> (14. 6. 2018).

- Nolimal, Dušan. B.l. *Pomen nove etike in žvižgaštva za odgovornost v zdravstvu*.
[Http://www.planetgy.si/clanki/odgovornost-v-zdravstvu-nova-etika-zvizgastvo](http://www.planetgy.si/clanki/odgovornost-v-zdravstvu-nova-etika-zvizgastvo).
 (18.06.2018).
- Ray, Michael. 2018. *Edward Snowden American intelligence conractor*.
[Https://www.britannica.com/biography/Edward-Snowden](https://www.britannica.com/biography/Edward-Snowden) (24. 6. 2018).
- Sedlar, Alma M. 2017. *Žvižgači, mediji in korupcija*. Ljubljana: UMco.
- Shakespeare, Geoff. 2016. *Top 10 Whistle Blowers*. [Http://www.toptenz.net/top-10-whistle-blowers.php](http://www.toptenz.net/top-10-whistle-blowers.php) (12. 6. 2018).
- Stephens, Stephanie. 2014. *Mark Whitacre: After »The Informant«*.
[Https://www.bphope.com/my-story-after-the-informant/](https://www.bphope.com/my-story-after-the-informant/) (14. 6. 2018).
- Svetic, Tanja in Franka Bertoncelej. 2015. *Etično vodenje*.
[Http://www.planetgy.si/application/files/4814/7637/4205/EticnoVodenje_Bertoncelj_Franka_1_.pdf](http://www.planetgy.si/application/files/4814/7637/4205/EticnoVodenje_Bertoncelj_Franka_1_.pdf) (12. 6. 2018).
- Štefančič Jr., Marcel. 2010. *WikiLeaks*. [Https://www.mladina.si/?__rewriter=1&id=51359&](https://www.mladina.si/?__rewriter=1&id=51359&).
 (11. 6. 2018).
- Tavčar, Mitja. 1994. *Etika in moralno delovanje managementa*. Radovljica: Didakta.
- Tavčar, Mitja. 1997. *Etika managementa pri nas in v tržnih gospodarstvih*. Združenje manager: Ljubljana.
- Thomas, Carolyn. 2010. *Whistleblowing is dangerous to your health*.
[Https://ethicalnag.org/tag/jeffrey-wigand/](https://ethicalnag.org/tag/jeffrey-wigand/) (11. 6. 2018).
- Transparency international. B.l.a. Slovenija. *Prijavitelji – Whistleblowers*.
[Https://www.transparency.si/prijavitelji-whistleblowers](https://www.transparency.si/prijavitelji-whistleblowers) (11.06.2018).
- Transparency international Slovenija. B. l.b. *Prijavitelji ali žvižgači*. Transparency international Slovenia. [Https://www.transparency.si/prijavitelji](https://www.transparency.si/prijavitelji) (11. 6. 2018).
- Uлага, Petra. 2014. *Poslovna etika in družbena odgovornost*.
[Http://porocevalec.ibs.si/sl/component/content/article/56-letnik-4-t-4/198-petra-ulaga-poslovna-etika-in-drubena-odgovornost](http://porocevalec.ibs.si/sl/component/content/article/56-letnik-4-t-4/198-petra-ulaga-poslovna-etika-in-drubena-odgovornost) (11. 6. 2018).
- Ustava RS. Zakon o integriteti in preprečevanju korupcije. *Uradni list RS*, št. 45/10, 26/11, 43/11.
- Vernon-Wortzel, Heidi. 1994. *Business and society: a managerial approach*. Boston, Sydney, Irwin: Burr Ridge.
- Vezjak, Boris. 2014. *Žvižgaštvo, etika in mimikrij: medijske reprezentacije in novinarska zloraba*.
[Https://medijske.um.si/nalozeni_dokumenti/files/6EFID_UMFERI_zbornik%28%29.pdf](https://medijske.um.si/nalozeni_dokumenti/files/6EFID_UMFERI_zbornik%28%29.pdf)
 (21. 6. 2018).
- Wunderlich, Dieter. 2016. *Mark Whitacre*. [Http://www.dieterwunderlich.de/Mark-Whitacre.htm](http://www.dieterwunderlich.de/Mark-Whitacre.htm) (21. 6. 2018).
- Žižek, Slavoj. 2013. *Edward Snowden, Chelsea Manning and Julian Assange: our new heroes*. [Https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/sep/03/snowden-manning-assange-new-heroes](https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/sep/03/snowden-manning-assange-new-heroes). (11. 6. 2018).